

Fra V. Han Herred (Hannæs). Adelspersoner og Selvejerbønder omkr. 1537-1660.

Ved Kommuelærer P. RØNN CHRISTENSEN.

I PONTOPPIDANS "Danske Atlas" (1769) læses: "Vester Han Herred er temmelig sterk og vel bebygget, har formuende Beboere, som enten ere jordegne Bønder eller frie for Hoveri", og man behøver ikke at beskæftige sig meget med Egnens Historie, før det findes paafaldende, hvor udbredt Selveje var i V. Han Herred før 125-250 Aar siden i Sammenligning med andre Egne. Oprindelsen til dette saavel som til adskillige ejendommelige Forhold i Nutidens V. Han Herred maa søges langt tilbage i Tiden, og det vil derfor være rimeligt at underkaste en endnu ældre Tid en nøjere Undersøgelse.

Før Ø. og V. Han Herred ved Forordning af 26. Novbr. 1687 blev sammenlagte, dannede Sognene fra Klim til Arup et særligt Retsomraade under Hannæs eller Næsbo "Fjerdingssting"¹), naar der derfor i det følgende tales om "det gamle V. Han Herred", menes hermed alene de otte Sogne: Klim, Torup, Vust, Lild,

forstaas det, at Kronens Stilling blev meget stærk. Næsten Halvdelen af samtlige Gaarde og Bol i det gamle V. Han Herred var underlagt Aalborghus m. fl. Len. Det Særsyn ses endog, at Kronen i det her omhandlede Tidsrum, modsat hvad der var almindelig andetsteds, gennem Mageskifter m. m. samlede mere Gods. Adelsmændene var jo særligt interesserede i at faa Bøndergodset samlet omkring deres Sædegaarde, og da der ikke i denne Tid var saadanne i V. Han Herred, der beboedes af købedygtige Ejere, fik Kronen i Tiden 1536-1660 tilskødet 18 Gaarde og Bol mere, end der blev frasolgt³). Kronens Stilling var altsaa ret dominerende, og Lensmanden paa Aalborghus var som Repræsentant for Kongen Herredets vigtigste Godsadministrator.

Adel.

Med Undtagelse af Vesløggaards Ejere, der er udførligt omtalte i Aarb. 1911, fandtes der i den sidste

Selv- ejere (Ledings- ydende) (ca. 41)	Kro- nen (ca. 36)	Kloster- og Bispe- gods (ca. 60)	Aagaard (ca. 83)	Forskelligt Adelsgods (incl. Vesløg- gaard) (ca. 80)
--	-------------------------	---	---------------------	--

Før 1536.

Selv- ejere (ca. 15)	Kronen (ca. 122)	Solgt til Kro- nen (ca. 18)	Adelsgods (ca. 145)
----------------------------	---------------------	--------------------------------------	------------------------

1536—1660.

Tømmerby, Øsløs, Vesløs og Arup.

Her var der i Tiden omkr. 1536-1660 ca. 300 Gaarde og Bol²), der før den store Omvæltning i 1536 var fordelt saaledes som nedenstaaende Oversigt viser.

Det ses, at Aagaard Gods dengang havde en dominerende Stilling, hvilket ogsaa til Overflod fremgaar af Oplysninger om dette Gods i Slutningen af Middelalderen (se Aarb. 1935 S. 97 ff.).

Før 400 Aar siden skete der da det, at Kronen ved Reformationens Gennemførelse overtog det gejstlige Gods og efter Grevefejdens Slutning tillige inddrog de fleste Selvejergaarde. Da tilmed Aagaards anselige Godssamling nogle Aar senere ved den ældre Gyldenstjerne-Slægts Uddøen splittedes mellem mange forskellige Ejere ligesom det øvrige Adelsgods,

Del af Middelalderen, saavidt vides, ingen Adelsmænd bosatte i det gamle V. Han Herred. De faa Adelsfamilier, som i den her omhandlede Periode boede i Herredet var - stadig med Undtagelse af Vesløggaards Beboere - forarmede og uden anden Betydning eller Anseelse end den, som deres adelige Afstamning forlenede dem med.

Angaaende Aarsagerne til, at disse adelige, trods Tiendefrihed, Ret til at eje Bøndergods m. m., alligevel ikke kunde klare sig, samtidig med at Bønder ofte samlede sig en Formue, er det ikke nok at henvise til eventuelle uheldige Egenskaber hos de paagældende Personer; det var jo ikke alene i V. Han Herred, at denne Periode var Adelsens Forfaldstid.

I Aaret 1538 nævnes først en adelig Beboer af Gaarden *Roelsgaard* i Lild Sogn. Hans Navn var

¹ Se Vends. Aarb. 1935 S. 106.

² Præsteindb. 1553, 1568, 1690 og Matr. 1662, 1664 og 1668.

³ Kronens Skøder.

Anders Griis, og han var Søn af Palle Griis til Slette i Hjortdal Sogn. Det er muligvis med Hustruen, hvis Navn ikke kendes, at han er blevet Ejer af Roelsgaard.

Oplysningerne om Anders Griis er ikke særlig udførlige. 1538 og 1545 er han nævnt i Vidner af Han Herreds Ting sammen med Broderen, Niels Griis i Slette; 1556 opføres han i en Rusttjenesteliste. Sidst omtales han i Aaret 1558.

Han havde flere Børn: *Palle Griis*, der blev begravet i Lild Kirke 9. Juni 1577, en Datter gift med en Adelsmand Jens Hansen til Stensbæk (Bindslev Sogn) og desuden Sønerne Jakob Griis og Vogn Griis. Om den sidstnævnte kan der meddeles nogle Oplysninger.

Vogn Andersen Griis, der 5. Aug. 1565 blev gift med den adelige Jomfru Maren Jensdatter Fredberg fra Fredberggaard i Gislum Herred, boede 1558 paa en Fæstegaard i Bolderup (Gislum Herred), men 1568 var han bosat paa Gaarden ”Nørgaard” i Nørtorup (Hjortdal Sogn). Han ejede sammen med sine Søskende kun de to Trediedele af Gaarden, den manglende Trediedel tilhørte Arvingerne efter hans Kusine Karen Griis af Slette⁴). Ved Broderen Palle Griis’ Død i 1577 er Vogn Griis rimeligvis flyttet til Roelsgaard, hvor hans Enke boede 1586⁵). Baade Vogn Griis og hans Hustru er begravet i Lild Kirke.

Det forstaas af Vogn Griis’ Flytninger, at det var vanskeligt at finde en passende Residens til alle Medlemmer af den børnerige, adelige Familie Griis. Og det blev ikke lettere for Vogns Børn, der mindst var seks i Tallet!

Alligevel søgte man at hævde den adelige Stand, thi 7. Okt. 1610 blev der i Roelsgaard undertegnet et Dokument, hvori Karen Vognsdatter, en af de seks Søskende, fraskriver sig al Ret til Arv i Jordegods efter hendes Fader og Moder og lover aldrig at gøre sine Søskende ”nogen Forfang eller Trætte derpaa, eftersom hun det selv med sin Forseelse har forbrudt”⁶). Den unge Karen Griis’ ”Forseelse” bestod i, at hun havde giftet sig med en Mand af Bondestanden, nemlig Mads Jensen, der boede i Torup paa Mors.

Af de øvrige Børn døde Inger og Maren vist ugifte, medens tre Søner: Vogn, Anders og Jakob Vognsen Griis skrev sig til Roelsgaard og vist ogsaa i lang Tid boede der.

Vogn Vognsen Griis, som nok var den ældste, nævnes som Beboer af Gaarden 1604 og senere⁷). Paa mere end een Maade har han vist gjort sit adelige Navn til Skamme. 1606 maatte han betale en Bøde til Lensmanden paa Aalborghus ”for noget Vrag, han tog paa Kongens Strande”⁸), men værre var de

Beskyldninger, som hans Broder i et skriftligt Indlæg til Hannæs Ting⁹), dat. Roelsgaard 29. Okt. 1631, fremkom med:

”Jeg Jakob Griis til Roelsgaard kendes og gør alle vitterligt, at eftersom i Dag til Hannæs Ting skal forhverves Vidne, hvorledes Dorete Mikkelsdatter i Huoll (dvs.: Hole), nu boendes, og i langsommelig Tid har boet tilforn i et Hus ved Roelsgaard, som ligger til forann. Roelsgaard, hvorledes hun desmidlertid har skikket og forholdet sig, saa er det mit Vidnesbyrd, at samme Dorete Mikkelsdatter har et slemt utugtigt Levned og har tre Børn med min Broder Vogn Griis. Og har hun baade med samme hendes slemme Løsagtighed og onde Levned saavel som og med hendes Utroskab og Tyveri, hun har gjort i min salige Moders Tid, udi lige Maade med hendes Skældsmund, som hun er en slem Skælds-Menneske, gjort forskr. sal. Moder mange Hjærtens Harm. Tilmed for hendes slemme Bedrift, Løsagtighed, Tyveri og Skældsmund har hun kommet meget ondt og Guds Fortørnelse afstedt mellem Moder og Sødskende. Og Høsten noget før Fjenderne kom her i Landet, en Nat som jeg er kommet op ad Marken og se til noget Byg, vi havde, som laa paa Roelsgaards Jord, sammenbundne i Dynger, da har samme Dorete Mikkelsdatter om Natten i Mørk og Mulm sammenbundet 18 Kærre, to og to til Hobe, baade om Toppen og Roden, og som hun kom med to paa Ryggen af samme Kærre, som hun tyvagtig stjal af samme Dynger Byg, da har jeg kommet til hende samme Nat og faaet dem fra hende og gav hende Hug og Slag saa mange, hun kunde bære. Hvilket Vidne er i Guds Sandhed, og vil det ydermere være bestandig for vores Øvrighed og andetsteds, hvor Behov gøres. *Jakob Griis*, egen Haand.”

Men ikke alle Hannæsboeres Sympati har været paa Jakob Griis’ Side i denne Broderstrid, thi den 19. Novbr. 1631 møder Laurids Knudsen i Hillerslev paa Dorete Mikkelsdatters Vegne med 24 Mænd fra Lild Sogn som Vidner paa Hannæs Ting. De vidner alle, at vel havde Vogn Griis tre Børn med Dorete Mikkelsdatter, det yngste var da 11 eller 12 Aar gammel, men dem havde han foretaget ”Skrift og Afløsning” for i Lild Kirke, og Vidnerne havde aldrig hørt ”Røgt eller Tidende” om, at Dorete brugte ”noget Tyveri eller Utroskab enten paa Marken ved Roelsgaard eller andet Steds. Fremdeles vidnede de, at ingen af dem kunde klage over hende for nogen Skældsord eller ”Skændsord” i nogen Maade, hvorefter Laurids Knudsen satte i Rette, om ikke Jakob Griis burde anderledes bevise sine ovenfor anførte Beskyldninger ”eller derfor selv at blive den samme Mand (!), som han med sit Vidnesbyrd vilde tilvidne hende”.

Jakob Griis mødte selv paa Tinget og sagde til Gensvar, at han var sit Vidne fuld ”fast og gestendig” i

⁴ Præsteindb. 1568.

⁵ Rusttjeneste-Tax., R. A.

⁶ Han H. Tingbog 16. Juni 1651.

⁷ Aalb. Lens Job, 1604 ff.

⁸ Aalbh. Lensregnsk. 1606-07, Sagefald.

⁹ Hannæs Tingbog 29. Oktober 1631.

alle Maader, og mente derhos, at der ikke ved Tinget maatte dømmes hans "Ære og Lempe anrørendes".

Saa dømte da Herredsfogden, Christen Christensen (Galskyt) i Skadhav, at eftersom det var "angældendes en Adels Persons Ære og Lempe", saa burde efter kgl. Forordning alene "Hans Majestæt selv og Danmarks Riges Raad" dømme i denne Sag.

For Rigsraadet kom der nu alligevel ingen Sag i denne Anledning!

Omtrent ved denne Tid flyttede Jakob Griis til "Nørgaard" i Nørtorup, hvor Broderen *Anders Griis* havde boet siden nogle Aar før "Kejserens Tid" (Kejserkrigen 1625-29)¹⁰. Denne kom derefter til at bo paa Roelsgaard¹¹ til sin Død.

Efterhaanden blev Anders Griis stærkt forgældet. Lidt Jordegods, som han i Kraft af sin adelige Herkomst havde arvet, maatte sælges, og gentagne Gange maatte han laane Penge mod Pant i Roelsgaard, sidst laante han 16. Decbr. 1649 100 Rdl. af Vogn Krag paa Næsgaard (Ø. Svenstrup Sg.). Et Aarstid derefter var han død, thi 16. Juni 1651 søges hans lige saa fattige Broder i Nørtorup for "salig Anders Griis' Gæld". Den sidste Adelsmand af Slægten Griis til Roelsgaard var begravet i Familiegravstedet i Lild Kirke.

Roelsgaard blev udlagt til Gældens Betaling. I nogle Aar var den beboet af Jens Vognsen Munk, hvis Fader, ovennævnte Vogn Krag, vist var Hovedkreditor, men ved Aar 1662¹² flyttede Jens Vognsen til Næsgaard, og Roelsgaard overdroges til en Bonde Anders Poulsen fra Klim og hans Hustru Karen Andersdatter. De solgte 30. Aug. 1679 til Oluf Pedersen¹³ og saadan videre. I Gaardens senere Ejerrække forekommer intet adeligt Navn.

Nogle andre adelige Personer, som i 1600-Tallet levede i det gamle V. Han Herred, samles lettest om Navnet "Odde" i Klim Sogn og om det adelige Slægtsnavn *Navl*. Det er ikke vanskeligt at se, hvorledes disse Personer først er blevet knyttet til denne Egn. Ovennævnte Jakob Griis fra Roelsgaard havde et Næstsøskendebarn Bagge Griis til Slette, der var gift med Maren Henriksdatter Krag til Trinderup (Onsild H.), og omkr. 1631, da Jakob Griis flyttede til Nørtorup, har han giftet sig med Maren Krags Søster, Fru Karen Krag, Enke efter Laurids Navl paa Nørveg (Nørveg Sg.). Mulig har det været i Anledning af Giftermaalet, at han byttede med Broderen i Roelsgaard og kom til "Nørgaard" i Nørtorup. Med Enken kom hendes Søn af første Ægteskab *Jørgen Navl* til Han Herred.

I nogle Aar havde den unge Jørgen Navl ført en ret omtumlet Tilværelse. 1627 var han paa Hjemrejse fra Tyskland "fra Regensburg og ind i Landte Holsten"

Vidne til, at en ung Bonde Niels Eriksen (senere bosat paa Bratbjærggaard i Tranum Sg.) blev overfaldet "af Fjenderne" og frarøvet en Del Penge og andet, som han skulde have bragt til "sin Junker" Niels Parsberg fra dennes Fader Verner Parsberg til Lynderupgaard¹⁴). Senere blev han Officer og var 1637 Løjtnant ved Oberst Jesper Friis' Regiment i Glückstadt. 1641 købte han et Bol i Blegebrønde (Bejstrup Sg.) af Povl Holst i Søndergaard (Øsløs Sg.)¹⁵, men 1647 mageskiftede han med Kronen og blev Ejer af et Bol i Odde i Klim Sogn.

Odde bestod paa den Tid af fem Gaarde, et Par Bol og nogle Huse, og det Bol, som Jørgen Navl blev Ejer af, var kun en ringe Ejendom. Landgilden beløb sig ifølge Skødet kun til 1 Fjerd. Smør, 1 Skovsvin og 3 Mark i Gæsteripenge. Det er usikkert, om Jørgen Navl paa denne Tid har boet her; han kaldes i Skødet "tidligere Capitain" og har altsaa en Tid været ude af Militærtjeneste, men længe har det ikke været, thi i 1651 har han i Løn som "Officer" faaet udlagt den store Gaard "Amtoff" i Arup Sogn, som han da selv beboede¹⁶) Men Officerer i den danske Hær maatte igen i Krigstjeneste. Jørgen Navl blev taget til Fange, hvilket fremgaar af en Præsteindberetning for Klim Sogn 1657. Efter at Præsten har nævnt Navnene paa Gaardfæsterne i Odde, skriver han: "Herforuden er der en fattig Frue, i forannævnte Odde, ved Navn Dorethe Kruse, Jørgen Navls, som er udenlands fangen, som har et lidet Bolig, Skyld 1½ Pd. Smør, som hun har boet paa indtil nu. Hun er ganske udplyndret og fratagen, hvis ringe Sølv eller Penge, hun havde, saavel som Klæder baade af Huset og hendes Legeme, saa hun er ganske forarmet".

Dog, Jørgen Navl kom tilbage fra Fangenskabet, og der kom bedre Tider for den adelige Familie. Før 1662 havde han faaet tilskødet en af Gaardene i Odde, hvortil han lagde Bolet, som han i Forvejen ejede, saaledes at han nu var Ejer af den anseligste Gaard i Odde. Lidt Bøndergods havde han efterhaanden faaet samlet, og der kom nu en kortvarig Periode, hvor "Oddegaard" med nogen Ret kunde bære Navnet: En adelig Hovedgaard.

Siden gik det atter tilbage. Bøndergodset blev efterhaanden pantsat, og en Gæld paa 100 Rdl. til en Officerskollega Povl Nielsen Løjtnant i Gøttrup kneb det at faa betalt. "Povl Løjtnant" i Gøttrup døde 1666¹⁷), men endnu 1673 resterede 43 Rdl., som Jørgen Navl paa "sin adelige Ære, gode Tro og Love" forpligtede sig til at betale¹⁸).

Det naaede han ikke, thi kort Tid derefter var han død. Baade han og Hustruen, Dorethe Lauridsdatter Kruse, der døde 1651, er begravet i Klim Sognekirke.

¹⁰ Han H. Tb. 31. Oktober 1670.

¹¹ Han H. Tb. 15. Juli 1633.

¹² Inds. Jordebøger 1660 ff. (Næsgaard), R. A., Matr. 1662, 64.

¹³ Vib. L. Pb. 17. December 1679.

¹⁴ Han H. Tb. 25. April 1631.

¹⁵ Kronens Skøder.

¹⁶ Inds. Job. 1660 ff. (Hold) R. A.

¹⁷ Han H. Tb. 4. Marts 1667.

¹⁸ Han H. Tb. 27. Januar 1679.

Af Jørgen Navls Børn døde Kirsten ugift og blev begravet i Klim Kirke, medens Sønnen Bendix Navl kom til Norge, hvor han endnu 1720 skal have boet i Arendal. En Datter, *Dorte Jørgensdatter Navl*, blev boende paa Egnen. Hun blev gift med en Adelsmand fra Terpsgaard i V. Lisbjerg H., *Bendix Hartvigsen*.

Denne var 1655 Løjtnant til Fods og 1659 Kaptajn ved Oberst Claus Dyres Regiment. Omkring 1660¹⁹⁾ er han blevet gift med Dorte Navl og bosat paa Gaarden Sønderhaven (Vust Sogn), som Svigerfaderen havde købt i Aaret 1654. 9. Jan. 1663 blev undertegnet en Kontrakt, hvorved Fæsteren Niels Laursen i "Boliget Blegsted" (Vust Sg.), der tilhørte Jørgen Navl, forpligtede sig til at overlade Bendix Hartvigsen Ejendommen mod at denne tilbagebetalte de 25 Rdl., som Niels Laursen havde givet i Stedsmaal²⁰⁾.

Næsten i ti Aar, fra 1663 til 1672, boede Adelsmanden i Blegsted. 1672 ^{6/11}²¹⁾ fik imidlertid Ungkarl Christen Christensen Højstrup overladt Blegsted som brugeligt Pant i tolv Aar for en Gæld paa 100 Rdl., hvorefter Bendix Hartvigsen og Dorte Navl i nogle Aar var bosat paa Oddegaard. Men det gik tilbage, Jordegodset maatte frasælges, og 1678²²⁾ byttedes Oddegaard bort for V. Kjeldgaard (Kettrup Sg.), som hidtil havde været under Aggersborggaard. Tre Aar senere døde Bendix Hartvigsen paa V. Kjeldgaard, yderligt forarmet og syg den sidste Tid, han levede. Om hans Efterladte vidnede 24 Mænd paa Han Herreds Ting 31. Oktbr. 1681, at "den velbyrdige Frue og ni smaa, umyndige Børn geraadede i stor Elendighed; de havde ikke andet, end hvad Godtfolk "dem Tid efter anden vilde give". Til Bendix Hartvigsens langvarige Sygdom var i den sidste Tid ogsaa kommet den Ulykke, at Kvæget var "bortdød" af en smitsom Sygdom.

V. Kjeldgaard blev igen overtaget af den forrige Ejer, medens Enken Dorte Navl med de smaa Børn flyttede til en Bondegaard i Husby, hvor hun døde og 11. Juni 1686 blev begravet i Klim Kirke.

Hermed forsvandt de adelige Slægter "Navl" og "Bendixen" fra Han Herred.

Aggersborggaards Ejerinde, Maria Høg, der 1678 tilbyttede sig Oddegaard, boede her i nogle Aar efter, at hun havde maattet skille sig af med Aggersborggaard og det meste af Bøndergodset for at betale Gæld. Hendes Mand, Hak Vind, var død "i Dilirium". Senere maatte hun pantsætte og sælge af Bøndergodset. 1680 pantsattes Oddegaard²³⁾, og nogle Aar senere flyttede den adelige Frue til "Kajgaard" i Klim, hvor hun vist blev boende til sin Død omkr. Aar 1686.

Selvejrbønder.

Efter Grevens Fejde maatte Selvejrbønderne i 49 jydskes Herreder - deriblandt Han Herred og Hannæs - afstaa Ejendomsretten til deres Gaarde til Kongen som "Halsløsning". De fik dog Tilladelse til at købe Gaardene tilbage, men dette formaade kun ganske enkelte.

I V. Han Herred var der imidlertid en Mand, som gik fri af en eller anden Grund. Det var *Niels Lauridsen* i Vust, Herredsfoged i Han Herred (ikke paa Hannæs) 1525 og senere. Han ejede en Del Jordegods. Saaledes afsagdes 1537 paa Kongens Retterting²⁴⁾ en Dom, hvorved Niels Lauridsen "i Voost" tilkendtes en Sum Penge i Stedet for tre Stykker Jord i Ejerslev Mark (paa Mors), han havde faaet udlagt som Bod for begaaet Drab. 1545 udgik der et kgl. aabent Brev²⁵⁾ til Niels Griis til Slette og Herredsfoged Niels Lauridsen i Vust om, at de, da de ikke fandtes i "Halsløsningsregistret", snarest burde "optinge" med de to Adelsmænd (Peder Ebbesen Galt og Axel Juel), der havde affattet dette, saafremt de ikke ønskede, at der skulde handles anderledes med dem. De to Mænd har imidlertid kunnet svare for sig, enten de nu ikke har deltaget i Oprøret eller der har foreligget andre Grunde, thi de beholdt deres Gods, som siden ejedes af deres Efterkommere.

Der kan vanskeligt være nogen Tvivl om, at *Christen Nielsen*, som 1561²⁶⁾ og senere boede i Vust, var Søn af Niels Lauridsen. Christen Nielsen ejede af frit Jordegods: Vust Sogn 1 Gd. 4 Huse, Torup Sogn 2 Gde, 2 Bol, 4 Huse, Øsløs Sogn 2 Huse, Arup Sogn 2 Gde, 3 Huse, Ejerslev Sogn 1 Gd. og havde desuden 2 Bol i Vennebjerg Herred²⁷⁾ i Pant af Kronen. Med Undtagelse af 6 Gde i Vust og Torup Sogne ejedes alt frit Jordegods i det gamle V. Han Herred af Christen Nielsen, og der har saaledes kun i ringe Grad inden for dette Herreds Omraade været Tale om Frikøb af det forbrudte Bøndergods. At Frikøb har fundet Sted, erfares af en gammel Fortegnelse over Aalborghus' Breve, hvori omtales en Dom af Han Herreds Ting 1556, at Niels Nielsen i Vester Ullerup (Torup Sg.) er dømt "kvit for Gaas og Gaasekorn at give af den Gaard, han ibor og haver igenkøbt".

Christen Nielsen i Vust, som levede 1574, havde to Sønner: *Laurids Christensen*, der 1573 og 1598 boede i Aarup (Torslev Sogn)²⁸⁾ og *Niels Christensen*, der 1598 boede i Vust, men var død før 1604, da hans Enke Mette Laursdatter beboede Slægtsgaarden²⁹⁾.

²⁴ Kolderup og R.: Gamle d. Domme II 13-14.

²⁵ D. Mag. 4 I 113.

²⁶ Aalbh. Job. 1561.

²⁷ Præsteindb. 1568 og Erslev: Danske Len.

²⁸ Kgl. Skøde til Frands Banner 24. Juli 1573, R. A., Kanc. Brevb. 18. September og 1. December 1598.

²⁹ Aalbh. Job. 1604 ff.

¹⁹ Matr. 1662.

²⁰ Han H. Tb. 1. December 1679.

²¹ Vib. L. Pb. 6. November 1667.

²² Do. 27. Marts 1678.

²³ Do. 21. April 1680.

Ved Arv deltes efterhaanden det frie Bøndergods i mange Dele, der ofte i mange Aar ejedes af den samme Familie. Familien havde Forkøbsret til frit Bøndergods, og i den Anledning blev selv den mindste Lod i arvet "Bondeskyld" (se nedenfor) før Salg "lovbudt" paa Tinget, om nogen af Slægten vilde købe den. Selvejerslægtterne, som det vil føre for vidt at redegøre for ved denne Lejlighed, forgrenede sig snart vidt omkring. De fleste Bønder, som ved Arv eller Giftermaal var blevet Ejere af en Part i en Selvejergaard, boede selv i en Fæstegaard, og Selvejerne dannede ikke nogen særlig Stand, som kunde adskilles fra de almindelige Fæstebønder. Iøvrigt var Ejendomsretten til Selvejergaardene ret problematisk. "Herligheden" tilhørte Kronen, og Gaardene opførtes i Kronens Jordebøger, hvoraf det ses, at de svarede samme Landgilde som de Gaarde, der blev forbrudt i Grevefejden, med Undtagelse af, at disse ydede 4-8 Tdr. Korn til Kronen, medens Selvejergaardene kun ydede 9 Skæpper. "Bondeskylden", der varierede fra 2 til 12 Tdr., var den Kornafgift, som tilfaldt "Ejerne", men da disse ofte var mange, blev det som Regel et magert Udbytte, der tilkom hver enkelt Selvejer.

I Aalborghus Lens Jordebøger og i Skattemandtallene, der findes fra Aar 1610 og senere, kan Selvejerne følges gennem et halvt Hundrede Aar. De Selvejere, som i denne Periode for kortere eller længere Tid selv beboede Selvejergaarde eller Bol, var følgende:

Vust Sogn: Mette Laursdatter, Enke efter Niels Christensen (se foran), beboede endnu 1624 den Gaard i Vust, som tidligere havde været beboet af Svigerfaderen, men 1626 havde hun bortfæstet Gaarden, af hvis Ejendom da mindst en Trediedel var ødelagt af Sandflugt³⁰). 1630 og senere boede *Christen Jørgensen* i Gaarden, som han i hvert Fald delvis var Ejer af. Hans Enke *Mette Simonsdatter* nævnes som Beboer 1647 og 1648, hun efterfulgtes af Sønnen *Jørgen Christensen*, der blev "Birkefoged" til Hannæs Ting og var en af de mest ansete Bønder paa Egnen.

En anden Selvejergaard i Vust beboedes 1604 og 1627 af *Niels Laursen*, der var gift med Karen Laursdatter. Af deres Børn blev Christen Nielsen Sognepræst til Sejlflod og Storvorde og Byriel Nielsen Bonde sst., medens en Datter blev gift med *Christen Nielsen*, der overtog Gaarden i Vust, hvor han døde omkr. Aar 1662³¹).

Desuden var der i Vust By et Selvejebol, som vistnok 1617 og 1626 beboedes af *Lars Povlsen* og 1632, 1646 af *Christen Olufsen*, der begge havde Part i "frit Bøndergods", sandsynligvis Bolet, som de boede i.

I *Ellidsbøl* var der fra gammel Tid to smaa "Bol", der var Selveje, og det ene af disse var gennem hele Perioden 1600-1660 beboet af Ejerne, nemlig *Anders Skytte* 1604 og 1622, *Jesper Povlsen* 1625 og 1637 og dennes Søn *Jakob Jespersen* 1641 og 1664. Sandflugten forringede i denne Tid stærkt disse Ejendommens Værdi, og deres Ejere levede i yderste Armod. Jesper Povlsen gav som Jordejer sin Søster Anne Povlsdatter Tilladelse til at opføre et Jordhus paa Ejendommens Grund, men senere rejstes der Tvivl om, hvorvidt Jordhuset stod paa Selvejerens Grund eller i Sognets Fællig. Den paafølgende Proces viste, at det allerede paa den Tid bebrejdedes Selvejerne, at de tillod Slægtninge o. a. at opføre Huse paa deres Selvejergaard, hvorved Sognet fik flere fattige Beboere.

Torup Sogn: Af de to Selvejergaarde, som fandtes i Torup By, var den ene, der undertiden kaldtes "Svendsgaard" (smlg. Kanc. Brevbøger 1627^{5/6}), gennem længere Tid beboet af Selvejere.

Christen Kold nævnes allerede 1538, da han sammen med elleve andre Selvejere var med til at udlægge kongelige Majestæts Adelvej gennem Kettrup By³²). 1545 og 1556 er han nævnt i Tingsvidner³³) og 1560^{12/8} var han Herredsfoged i Han Herred (ikke Hannæs)³⁴). Sidst er han nævnt i Lensjordebogen 1561.

1596^{3/4} skødede Christen Kolds Arvinger i Vester Torup ovennævnte Gaard til *Rasmus Jensen*³⁵), der

Niels Lauridsen
i Vust 1539^{17/2}.

Rasmus Jensen
i Torup 1622^{29/4}.

Jens Andersen
i Torup 1631^{17/2}.

Jakob Jespersen
i Ellidsbøl 1662^{19/8}.

Christen Nielsen
i Vust 1648^{7/10}.

Jørgen Christensen
i Vust 1657^{21/2}.

BOMÆRKER:

Under Tingsvidner, Skøder o. l. anbragte Bønderne deres Signetaftryk, der viste et "Bomærke". Ovenstaaende Bomærker er aftegnet i Originalernes omtr. Størrelse.

³⁰ Skattemdt. 11. November

v. Broch, Skmdt. 1660, Matr.

il. Perg., R. A.

sen Gyldenstjernes Ark., R. A.

84, Aagd. Godsark. Vib. L. A.

d: Kjørulfske Studier, 55.

ogsaa overtog Forgængerens Hverv som Herredsfoged. Dette Embede, som i den her omhandlede Tid skulde besættes med Selvejrbønder, har ikke været helt ufarligt, thi 1604 maatte to Gaardfæstere i Øsløs betale en større Bøde til Lensmanden paa Aalborghus, ”fordi de var med og vilde have dræbt og ihjelslagen Rasmus Jensen i Vester Torup”.

Han døde 1624, og allerede Aaret efter var hans Enke, Sidsel Sørensdatter³⁶), gift med *Jens Andersen*, der med hende overtog saavel Gaarden som Herredsfogedembedet. Jens Andersen, der i mer end 25 Aar boede i Torup som Selvejrbønde og Herredsfoged, solgte 1634 ^{4/10}³⁷) en Selvejergaard paa Torup Holme, som 1561 havde tilhørt Christen Kold og siden vist været beboet af dennes Søn Peder Kold, til *Niels Christensen Dybdal* og dennes Efterslægt boede siden som Selvejere her.

Øsløs Sogn: Anders Kold, der muligvis var Broder til Christen Kold i Torup (se foran), boede 1561 i en Selvejergaard i Øsløs, der senere undertiden kaldtes ”Koldsgaard”. 1604 og 1606 boede *Povl Thomsen* her, medens Ejeren og Beboeren 1607 og 1613 hed *Jørgen Christensen* (muligt Fader til Christen Jørgensen, der er omtalt under Vust). Derefter var denne Selvejergaard i nogle Aar delt mellem flere Arvinger. Den anden Gaard i Øsløs, som var Selveje, hed ”Søndergaard”. Til den kom omkr. 1625 *Povl Jensen Holst*, som maaske ved sit Giftermaal var blevet Ejer af en Part i Gaarden. Povl Holst, som var Lensmandens ”Delefoged” paa Hannæs, købte efterhaanden en Del frit Bøndergods, saaledes at han ved sin Død var Ejer af mere Gods end nogen anden Selvejer i Herredet. Af hans Børn kom Kirsten Povlsdatter Holst til Norge og boede 1662 i Christianssand, medens *Niels Povlsen Holst* boede i Øsløs Søndergaard, som han siden overlod til Sønnen *Povl Nielsen Holst*, medens en Datter *Johanne Nielsdatter Holst* 1691 og senere var gift med *Antoni Dideriksen Günter* til Øsløs Bisgaard³⁸).

Sammenfattes sluttelig et Resultat af denne Undersøgelse, og sammenlignes dette med de

tilsvarende Forhold i det egentlige Han Herred og andetsteds, ses det, at der vel i den omhandlede Periode fandtes forholdsvis mange Selvejere i det gamle V. Han Herred, men at disses Antal eller Betydning ikke kan have været Hovedårsag til den store Udbredelse, som Selveje fik efter Statsomvæltningen i 1660. Den vigtigste Grund hertil maa søges i den Omstændighed, at der ingen adelig Sædegaard af Betydning fandtes i de otte Sogne. Vesløgsgaards Gods blev allerede længe før 1600 splittet, og Gaardens Betydning som Hovedgaard med tilliggende Bøndergods var siden meget ringe. Det store Flertal af Herredets Befolkning, Fæstebønderne, var derfor fritaget for det Hoveri, som ellers andre Steder i Landet i denne Tid var en voksende Byrde for dem, som maatte udføre det. I Stedet ydede Fæstebønderne i det gamle V. Han Herred ”Arbejdspenge” til deres fjerntboende Husbond, men selv om ogsaa denne Ydelse var voksende, var det dog altid en Fordel at betale en fast aarlig Sum rede Penge fremfor at være pligtig til Hoveri.

Ved Slutningen af dette Tidsrum boede der følgelig adskillige formuende Fæstebønder i Herredet, medens andre bondefødte havde tjent Penge ved Skudehandelen. Da Aaret 1660 oprandt, og Bøndergodset blev givet fri, blev der god Brug for Bøndernes Kapital.

Denne Undersøgelse er bygget over Arkivstudier, som er foretaget med Økonomisk Støtte af Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencrone'ske Stiftelse.

Angaaende Adelspersoner henvises til Adelsaarbogen og Jyske Samlinger 3 R. II Bd. I Almindelighed er Adelsaarbogens Kildehenvisninger ikke medtaget i artiklens henvisninger.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1936, side 241-259)

³⁶ Se Klitgaard: Kjærulfske Studier 54 f.

³⁷ 3die jyske Rytterreg.s Kasseregnsk. 1689, R. A.

³⁸ Han H. Tb. 23. Juli 1692.